

O hľadání Božieho mena. Ruskí imjaslavci a latinskí modisti (Druhá, záverečná časť)

Lucia Laudoniu

6. marca 2023 ✝ Cirkev História

predchádzajúca časť:

O hľadání Božieho mena. Ruskí imjaslavci a latinskí modisti (Prvá časť)

Nomen Dei je nadprirodzenou berlou, ktorej patrí jurisdikcia nad všetkým viditeľným i neviditeľným. Skloniť sa pod berlou Božieho mena je to najlepšie, čo môžeme urobiť v čase ideologického lámania pozemských biskupských berál.

Berla však nie je biskup sám, i keď zhmotňuje a sprítomňuje jeho duchovnú aj exekutívnu moc. Ani Kristovo meno nie je Kristovou bohoľudskou Osobou, no zostáva kľúčom k viere, láske a nádeji.

Zdalo sa, že athoským imjaslavcom veľa nádeje nezostalo, hierarchia totiž zmietla ich názory zo stola. Zdržanlivý prístup východných prelátov voči novému myšlienkovému hnutiu bol pritom nevyhnutnosťou – *res necessaria*.

Imjaslavci totiž prirovnávali svoje utrpenie k ikonoboreckým kontroverziám a už-už kreslili vôkol svojej hlavy mučenícku gloriolu. Ktorí z nich boli skutočnými mučeníkmi, a koľkí, naopak, nafúkli svoju pýchu ako balón, vie len Boh.

K čomu dospel ruský snem?

Predstavitelia ruského pravoslavia sa v máji 1913 uzniesli, že Božiemu menu patrí úcta, pretože je sväté, ale nesmie mu byť udelený štatút osoby. Akýkoľvek pokus o personifikáciu Pánovho mena je implicitným útokom na Svätú Trojicu. Pokiaľ by *Nomen Altissimi* bolo skutočne samostatnou osobou, viac by sme sa neklaňali Trojjedinému Bohu, ale heretickej tetrarchii.

Riešením tohto problému však nie je ani stotožnenie osoby Krista s Jeho menom. Takáto fúzia by mohla viesť k redukcii osoby Spasiteľa na zhhluk písmen. Ako si ruský klérus poradil s touto teologickou „Rubikovou kockou“?

Titulná stránka ruskej barokovej tlače Svätého písma, v hornej časti tetragrammaton (hebrejské Božie meno)

Zdroj: Moscow Typography / commons.wikimedia.org

Najťažšie bolo zotrieť z Božieho mena prach mágie. Vladykovia zdôraznili, že účinky svätých tajomstiev (sviatostí) nezávisia od mechanického „papagájovania“ Božieho mena. Nad validitou sviatostí bdie Duch Svätý a modlitebné slovo nie je tisíckrát prehrávaná gramofónová platňa.

Ruská pravoslávna hierarchia pripustila, že *Nomen Christi* vivi môže byť vodou na mlyn zázraku. Božie meno podľa pravoslávneho učenia koná zázraky, ale nie preto, že samo meno by bolo independentným božstvom. Kristovo meno je liek, nie lekár, je to pokrm a nie kuchár sám.

Pozemský kvet po čase zvädne, keď ho odrežeme od jeho koreňov. Božie meno je nebeský kvet, ktorý zasadil záhradník – Stvoriteľ. Korene, bez ktorých by *flos Nominis*, kvet Mena, nemohol žiť, sú Božia milosť a vlaha, ktorá ho večne živí, to je *Spiritus Sanctus*.

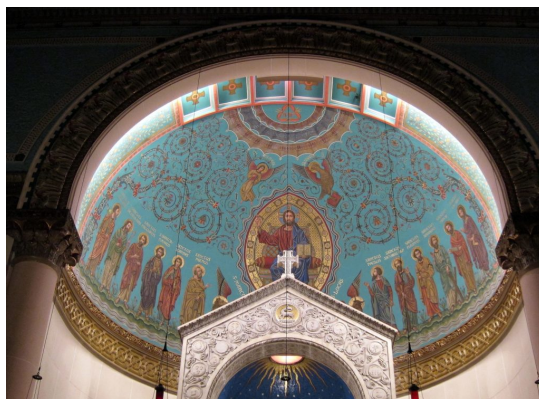
Tučné otázniky

Ruské mitry sa k imjaslaviu vrátili na ďalšom miestnom sneme v septembri 1917, nasledujúce revolučné udalosti však znemožnili ďalšie rokovanie o týchto otázkach a nad imjaslavím visel čoraz tučnejší otáznik...

Apokalypticky naladení fanúšikovia onomatodoxie videli vo vražde cárskej rodiny nebeské znamenie a trest za negáciu úcty k Najsvätejšiemu Menu. Oba lokálne koncily ruského pravoslávia konané v rokoch 1913 a 1917 sa však voči tejto úcte nevyslovili negatívne. Hierarchovia podporili lásku *erga Nomen Domini* za predpokladu, že nikto sa nepokúsi umelo kreovať štvrtú božskú osobu, ani mumifikovať Božie meno čarodejnými voňavkami...

Niet (dôstojnej) ľudskej osoby bez mena. Pravý zmysel mena teda spočíva v osobe. Ktoré slávne mená patrili k onomatodoxnému prúdu? Imjaslavie bránil Alexander Bulatovič, Pavel Florenskij aj zakladateľ a prvý riaditeľ Pravoslávneho teologického inštitútu svätého Sergeja v Paríži Sergej Bulgakov. Ruskí myslitelia pôsobiaci vo francúzskom exile mali k imjaslaviu blízko počas celého 20. storočia.

Na rovnakej vlne sa viedli matematici Dmitrij Jegorov a Nikolaj Luzin. Ruskí „pytagorejci“ aplikovali filozofické princípy imjaslavia na svet čísel. Číslo bolo v ich predstavách nositeľom nedefinovateľnej sakrálnej informácie.

Nástenná freska v Chráme svätého mena v meste Columbus (Ohio) v novobyzantskom štýle.

Zdroj: Nheyob / commons.wikimedia.org

Spomínaný jeromonach Bulatovič mal hrôzy Veľkej vojny stále pred očami. Pôsobil ako vojenský kaplán a jeho teológia nebola ohraničená doskou jeho pracovného stola. Bulatovič bol presvedčený, že zlyhania Ruska v I. svetovej vojne sú dôsledkom zdržanlivého až negatívneho postoja miestnej hierarchie k učeniu imjaslavcov. No čo ak to bolo naopak a Boh „opustil“ Rusko kvôli jeho koketovaniu s panteizmom? *Quaestio haeretica*, však?

Úcta k Božiemu menu v lone rímskeho katolicizmu

Kde vlastne končí zdravá glorifikácia Božieho mena – a kde začína mínové pole panteizmu? Predstavme si, tento gordický uzol rozťala osoba, ktorá žila dávno pred imjaslavcami v 14. storočí. Srdce blahoslavenej nemeckej dominikánky Margaréty Ebnerovej patrilo latinskému Západu, no jej spiritualita bola až prekvapivo orientálna.

Margaréta síce nepletla *komboskini* (modlitebné šnúry podobné západnému ružencu) podľa vzoru athoských starcov a nie je vôbec isté, či k nej doleteli zvesti o hesychastických dišputách, ktoré hýbali tektonickými doskami konštantínopolskej ortodoxie. Citlivá rehoľníčka však dokázala hodiny a hodiny opakovať Kristovo meno bez toho, aby sa zmenilo na tupé a nudné echo indiánskeho bubna.

S gréckymi mníchmi bola zajedno – dbala, aby *Nomen Salvatoris nostri* nezmutovalo na mantru. Chopila sa preto brka a písala hymny k úcte Pánovho mena. Pre „hesychastickú dominikánku“ bolo kódom k fungovaniu univerza.

Svätá Hildegarda z Bingenu sa utiekala pod rovnaký mystický prápor a anglický pustovník Richard Rolle učil, že meno Ježiš je hojivou masťou, ktorá vylieči každú zranenú dušu.

Západní adorátori svätého mena Vykupiteľa pravdepodobne neboli pre ruských imjaslavcov vzorom, v opačnom prípade by si Rusi osvojili ich pojmoslovný aparát (alebo aspoň jeho časť). Latinský Západ na rozdiel od imjaslavcov nemal tendenciu zamieňať si osobu Krista s Jeho menom, ani v ňom nehľadal božskú monádu.

Obe teologické množiny sa nakoniec dočkali svojho prieniku, hoci časovo vôbec neboli kompatibilné. Ten spoločný prienik sme našli v tvrdení, že meno Ježiš (na Západe známe v podobe christogramu IHS – v gréckej pôvodine ~~XXX~~ teda IH~~XXXX~~ ~~for~~ ~~result~~ *Hominum Salvator* je neskorším latinským výkladom gréckeho monogramu) sa stáva nedobytnou hradbou proti hriechu.

Sväté Ježišovo meno (detail kňazskej kazuly).

Zdroj: Lawrence OP / flickr.com

Obe tradície, stredoveká západná aj východná onomatodoxná, ukuli z Božieho mena ochranný štít v boji proti diablove. Keď budeme s Božím menom pracovať ako s duchovnou zbraňou vlastnou Svätej Trojici, posilníme v sebe onen pocit bázne, *sacra reformidatio*.

Hojivá masť a liečivý nôž

Správne zaobchádzanie so zbraňou si vyžaduje zrelosť, skúsenosť, obratnosť a – chladnú hlavu. Nie je to inak ani v duchovnom boji. Na Božom mene sa môžeme poraniť ako na ostrí noža.

Rolleho prirovnanie svätého mena k uzdravujúcej božskej masťi (*divinum unguentum*) až neuveriteľne kontrastuje s „tvrdým“ obrazom noža, ale latinská teologická imaginácia nebola nikdy chudobná na caravaggiovsky oslepujúcu kooperáciu svetla a tmy. Veď aj liečivá masť môže pri aplikácii na ranu štípať a páliť a tento pocit diskomfortu je prirodzenou súčasťou procesu hojenia. Niet sa čo diviť, keď Božie meno niekoho páli...

Nôž, respektíve skalpel, lieči vtedy, keď ním lekár odstráni tumor, prípadne inú formu malignity. Medicínske obrazy (nôž, masť, obväz...) majú vo vzťahu k Božiemu menu nemalé opodstatnenie.

Nomen sacrum, ale aj slovo samé osebe, môže nadobudnúť funkciu zrkadla, v ktorom uzrieme Božiu tvár (ale aj svoju vlastnú, pokiaľ duchovné zrkadlo pyšne obraciame k sebe a nie k Pánovi). Zrkadlo sa po latinsky povie *speculum* a z tohto podstatného mena sme v slovenčine zdedili sloveso špekulovať.

Špekulácia v antickom a stredovekom chápaní zostáva pravdivým pohľadom do zrkadla. Dnes má termín špekulácia negatívny príznak, ale vždy to tak nebolo. Rozhodne to nie je nekoordinované prevetrávanie myšlienok na húsenkovej dráhe bláznivých hypotéz.

Modistae - gramatici v plášti filozofov

Skupina takzvaných špekulatívnych gramatikov aktívnych v 13. a 14. storočí v severnom Francúzsku, Dánsku, Anglicku či Nemecku si z latinského jazyka urobila veľké zrkadlo (*speculum*), hľadajúc v ňom obraz metafyzických právd. Títo gramatici vstúpili do dejín pod „nálepkou“ modisti (*modistae*). Podarilo sa im vytvoriť dovtedy neznáme „neuróny“ a „nervové spojenia“ medzi jazykovedou a filozofiou. Modisti aplikovali Aristotelove myšlienkové dedičstvo na latinskú gramatiku, takže gramatická stavba jazyka pre nich odrazu predstavovala médium, pomocou ktorého sa túžili dotknúť podstaty bytia (spomeňme si na tomistickú formulu *natura essendi*).

Aj *scientia sermocinalis*, teda veda o jazyku, musí mať v rámci prirodzeného počiatku vecí svoju príčinu – hlásali modisti. Je jazyk zrkadlom reality alebo naopak, realita zrkadlom jazyka? Aj takéto otázky „plávali“ v hlavách stredovekých učených „žonglérov“ so slovami.

Tri jazyky, jedno slnko. Meno Boha na jednom zo škótskych domov.

Zdroj: Sheila1988 / commons.wikimedia.org

Rodiacu sa modistickú teóriu postavil na nohy Martin z Dácie (pozor, teraz nie je reč o území dnešného Rumunska, ale o škandinávskej provincii mendikantských rádov!) a jeho severoeurópski kolegovia. Azda najžiarivejšou hviezdou modizmu bol Tomáš z Erfurtu, ktorého traktát *De modis significandi seu grammatica speculativa* bol až do 20. storočia mylne pripisovaný Jánovi Dunsovi Scotovi.

Prívrženci modizmu predpokladali, že analýza gramatiky latinského jazyka má svoj ontologický rozmer, a tým sa odlišili od dovtedy prevládajúceho didaktického a racionálneho prístupu k Caesarovej elokúcii. Magistri latinčiny sa už viac nesústredovali výlučne na deskriptívny aspekt gramatiky (výklad jednotlivých javov a pravidiel). Začali sa pýtať, či tieto pravidlá môžu reflektovať aj niečo duchovné – a univerzálne.

Modistae sa pohrávali s konceptom univerzálnej gramatiky (platnej pre všetky prirodzené jazyky) a vo svojej dobe zanechali hlbokú brázdú v oblastiach sémantiky, semiológie a etymológie. Po tom, čo európske akademické prostredie nanovo „rozpálili“ Buridanove *Summulae de dialectica*, modizmus z Paríža potichu mizne. Z (pod)vedomia lovcov latinského zlata na dne jazykových jazier sa tak ľahko nestráca...

Prečo názov modizmus? Modistickí jazykovedci vyvinuli zaujímavý trojičný vzorec zahŕňajúci *modi significandi* (spôsoby označovania), *modi intelligendi* (spôsoby, formy chápania, porozumenia) a pravdaže, *modi essendi* (spôsoby jestvovania, bytia). Každá jazyková jednotka je explikovateľná pomocou tejto trojčlenky. Všetky *modi significandi* (gramatické princípy) sa na úrovni *modi intelligendi*

(porozumenie) nekonečne znásobujú a vzniká čosi, čo sa ponáša na zložito prepracovaný systém podpier gotických katedrál. Ako sa zdá, fantáziu modistov ovplyvňovala dokonca aj chrámová architektúra.

O niečo jednoduchšie to môžeme ilustrovať na príklade lesa – živej koinonie (κοινωνία, grécky výraz pre pospolitosť, spoločenstvo), v ktorej má každý organizmus nezastupiteľné miesto. Ľudský jazyk je živý les plný slov a výrazov (*dictiones*) a každý gramatik je povinný obhospodarováť ho *maxima cum reverentia* – s najvyššou úctou.

Krása korunovaná slovom

V byzantskom a koptskom prostredí koloval od 6. storočia grécky písaný spis *O tajomstve písmen* (Περὶ τοῦ μυστηρίου τῶν γραμμάτων, v latinskom svete známy pod názvom *Mysteria litterarum*). Anonymný autor diela mal videnie o skrytom význame grafém alfa a omega. Navrhol reformu gréckej alfabety podľa hebrejského vzoru, tvrdiac, že grécky grafický systém zjavil sám Boh a odovzdal ho helénskemu národu na kamennej doske podobne, ako desatoro Mojžišovi. Nebeskú abecedu podľa tejto legendy priniesol do gréckych krajov prvý tébsky kráľ Kadmos, inštruovaný priamo Hospodinom... Autor dielka, ktoré latinskí gramatici s obľubou vzťahovali na svoj vlastný rímsky jazyk, dokonca hľadal možnú súvislosť medzi abecedným usporiadaním písmen a dejinami sveta.

Kristov monogram v podobe neskorobyzantskej ikony. Dielo krétskeho majstra z 15. storočia.

Zdroj: Byzantine & Christian Museum / commons.wikimedia.org

Božie meno nebolo centrom úvah modistov a ani pre autora anonymného traktátu o tajomstvách abecedy nebolo hlavným jedlom dňa. Postupy stredovekých filozofov jazyka pritom trhajú oblak neznáma, ktorý obklopuje Pánovo meno a pomáhajú nám kontemplerovať ho v plnej kráse.

Modistickí „sochári slov“ obohatili dobovú vedu tvrdením, že latinský jazyk je krásny, pretože s presnosťou sebe vlastnou systematizuje Božiu krásu vôkol nás. Pod slávny Dostojevského výrok, že krása spasí svet, by sa podpísali modisti aj imjaslavci.

Meno Ježiš v sebe obsahuje ontologickú plnosť všetkých jazykových modov (*modi significandi, intelligendique essendi*), je všezahrňajúce a všeobjímajúce, všetko oživuje a preniká, ale nie v takom zmysle, ako to definovali niektorí ruskí polopanteisti. Božie meno je viac, než univerzálna gramatika zjednocujúca vždyzelené lesy ľudských úst. Je to horúce srdce všetkých jazykov.

Sit nomen Domini benedictum! Tieto slová žalmistu prednášajú východní kresťania po takzvanej zaambónnej modlitbe v závere každej liturgie svätého Jána Zlatoústeho. Lebo *Nomen Dei* je korunou slávy Najvyššieho. Táto koruna je ozdobou Pantokratora – uvitá z trňov a z pisárskych bŕk smädných po poézii.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/o-hladani-bozieho-mena-ruski-imjaslavci-a-latinski-modisti-druha-zaverecna-cast/>